

Halil İbrahim TEKİN

Diyanet İşleri Başkanlığı, Çankırı İl Müftülüğü
Presidency of Religious Affairs, Çankırı Muftiate
Çankırı, Türkiye
ibraahimtek@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1325-4638

Gökhan ATMACA

Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Sakarya University, Faculty of Theology
Sakarya, Türkiye
gatmaca@sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8672-3810
ROR ID: <https://ror.org/04tnw109>

İşârî Tefsirlerde Ahkâm Âyetlerinin Yorumlanması: El-Bahru'l- Medîd Örneği

Interpretation of Ahkâm Verses in the
Ishârî Tafsîr (Commentaries): Al-Bahr
Al-Majîd Example

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 27 Ekim 2022 / 27 October 2022
Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Kasım 2022 / 20 November 2022
Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık 2022 / 31 December 2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf | Citation

Tekin, Halil İbrahim. Atmaca, Gökhan. "İşârî Tefsirlerde Ahkâm
Âyetlerinin Yorumlanması: El-Bahru'l-Medîd Örneği".
Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi 3 (Aralık 2022), 206-246.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by Turnitin.
No plagiarism detected.

Yazarların Katkıları | Authors Contributions

Veri Toplanması: Yazar-1 (%80), Yazar-2 (%20), Veri Analizi: Yazar-1 (%80), Yazar-2 (%20), Makale Gönderimi ve Revizyonu: Yazar-1 (%80), Yazar-2 (%20), Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%80), Yazar-2 (%20)

Conceiving the Study: Author-1 (%80), Author-2 (%20), Data Collection: Author-1 (%80), Author-2 (%20), Data Analysis: Author-1 (%80), Author-2 (%20), Submission and Revision: Author-1 (%80), Author-2 (%20)

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Halil İbrahim Tekin, Gökhan Atmaca).

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.
Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darulhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Öz

İslâm'ın ilk dönemlerinde hükümler yazılı değildi. Muamelât hükümleri gibi dinin doğrudan hayata intikal eden hükümleri ezberleniyordu. Sonraki dönemlerde tedvin faaliyetlerinin başlamasıyla bu hükümler ilmî bir usul takip edilerek toplandı. Söz konusu hükümler önce zahirî anlamda ele alınmış ve başta fakihler olmak üzere hükümlerin amellere intikal eden yönleri değerlendirilmeye tabi tutulmuştu. Fakihlerin ardından kelimeler âlimleri, zahirî anlamları itibariyle akaid ve fıkıh arasında tenakuz varmış gibi görünen âyet metinlerini müteşâbihlerle çözmeye çalışmıştı. Nihayet mutasavvıflar da nasların yorumlanmasında etkin rol oynamıştır. Ancak mutasavvıflar önceki disiplinlerden farklı olarak âyetin zahirî anlamlarıyla birlikte kalplerine gelen feyizler ışığında işârî yorumlamalar yapmıştır. Bu bağlamda son dönem Osmanlı âlimlerinden İbn Acîbe'nin ahkâm âyetlerine yönelik tasavvufî yaklaşımı titiz bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. O, kendinden önceki müellifler gibi ilk olarak âyetlerin zahirî açıklamalarına yer vermiş, sonrasında kalbine gelen sezgi ve ilham ile âyetlere yorumlar yapmıştır. Bu açıdan bakıldığında onun tefsiri her ne kadar tipik bir tasavvufî tefsir izlenimi verse de âyetin zahirîne yaptığı geniş açıklamalar onu benzerlerinden ayıran özelliklerdendir. Çalışmada esas alınan eser ise müellifin *el-Baḥrū'l-medīd fī tefsīri'l-Ḳur'āni'l-mecīd* isimli tefsiridir. İbn Acîbe'nin söz konusu eserinde ahkâm âyetlerine dair yaptığı işârî yorumları salt bir şekilde vermek yerine, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için klasik dönem ve modern dönem müfessirlerinden de nakillere yer verilmiştir. Nihâî anlamda müellifin açıklamalarından yola çıkılarak kendisinin fıkıh-tasavvuf diyalektiği içerisindeki yöntemi somut örneklerle sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İşârî, Ahkâm, İbn Acîbe, el-Baḥru'l-medīd.

Interpretation Of Ahkâm Verses In The Ishârî Tafsîr (Commentaries):

Al-Baḥr Al-Majīd Example

Abstract

Those who wrote the first rulers of Islam. What was transferred to life like religion was memorized. With the onset of the following weeks, these procedures were requested. The aforementioned provisions were first dealt with from the outward

point of view and, first of all, they were evaluated without preference. After the jurists, kalam scholars studied the verse text mutashabihs, which seem to be inconsistent between the outwardly positive akaid and fiqh. Finally, mystics also played an active role in the interpretation of the texts. However, unlike the previous disciplines, the Sufis are the enlightened interpretations that come to their hearts with the outward signs of the verse. In this context, the mystical verses of Ibn Acîbe, one of the last period Ottoman scholars, to be examined meticulously. The origin of the study is based on the author's work named *al-Baħr al-medîd fî Tafsîr al-Qur'ân al-majîd*. It cannot be explained on the basis of the techniques in the techniques for presenting with the examples in the work.

Keywords: Tafsîr, Ishârî, Ahkâm, Ibn Ajîbe, al-Baħru al-majîd,

Giriş

Ahkâm âyetleri, mükellefin filleri ile alakalı şer'î ameli hükümlerin birinci derecedeki temel dayanağını oluştururlar. Bu âyetler sadece ahkâm âyetlerini konu edinen ahkâm tefsirlerinde olduğu gibi diğer tefsir türlerinde de kendisine yer bulmuştur. Bu bağlamda, ahkâm âyetleri işârî tefsirlerde de bir mecra bulmuştur. Sufiler Kur'ân'ı, Allah'ın mutlak anlamda kelam sıfatının tezahürü olarak gördükleri için âyetlerin ihtiva ettiği anlam dünyasında herhangi bir sınır görmemişlerdir. Bu sebeple onlar, çoğu zaman âyetlerin zahirî manalarına telmihte bulunduktan sonra kalplerine gelen ilham veya keşfle ahkâm âyetlerini yorumlama cihetine gitmişlerdir. Bu müfessirlerden birisi de Faslı bir müfessir olan İbn Acîbe'dir. (ö.1809)

İbn Acîbe vefat tarihi itibariyle Tüsterî, Kuşeyrî gibi sufi müfessirlere nispeten geç dönem müfessirlerden olması sebebiyle kendisinden önceki tefsir literatüründen titiz bir şekilde istifade etmiştir. Aynı şekilde yorumlarına delil getirme noktasında itikadî ve fikhî mezheplerin görüşlerine herhangi bir taassubiyet gözetmeksizin

başvurmuştur. Bu açıdan bakıldığında birbirinden farklı görüşlere yer vermesi sebebiyle İbn Acîbe'nin tefsirinin bir harmoni oluşturduğu söylenebilir.

Müellifin ahkâm âyetlerine yaklaşımına dair herhangi bir çalışmanın yapılmadığı gözlemlenmiştir. Buradan hareketle müellifin söz konusu eserindeki ahkâm âyetlerine yaklaşımlarının klasik ve modern dönem işârî tefsirlerle mukayeseli bir şekilde ele alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bununla birlikte İbn Acîbe'ye dair ülkemizde birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

- el-Baħru'l-medîd fî tefsîri'l-Ķur'âni'l-mecîd - Ķur'ân'ın Tefsiri ve Tasavvûfî İşaretleri - Dilaver Selvi (Tercüme)
- İbn Acîbe el-Hasenî ve el-Baħru'l-Medîd adlı tefsirinde ahkâm âyetlerinin işârî yorumu - Ferhat Becer (Tez)
- İşârî Tefsir Geleneğinde Coğrafi Unsurların Yorumlanması: el-Baħru'l-Medîd Örneği - Abdurrahim Kaplan (Makale)
- İbn Acîbe'nin el-Baħru'l-Medîd'inde "Nefs" Kavramı - Yunus Akça (Makale)
- İşârî Tefsirlerde Hz. Peygamberle İlgili Hükümlerin Mürşid-i Kâmiller Yönünde Yorumlanması: Baħru'l-Medîd Örneği - Derviş Dokgöz (Makale)

Çalışmada öncelikli olarak işârî tefsirin mahiyeti ve onun ahkâm âyetleri ile olan ilişkisi incelenecektir. Sonrasında İbn Acîbe'nin *el-Baħru'l-medîd fî tefsîri'l-Ķur'âni'l-mecîd* isimli eseri ekseninde bazı ahkâm âyetlerini tasavvufî bir bakış açısıyla nasıl yorumladığı konusu ele alınacaktır.

Bu çalışma makale sınırlarını aşacağı endişesinden hareketle; ibadât, münâkehât, muâmelât ve ukûbât şeklinde dört başlıklı sınırlandırılmış ve her başlık ikişer örnekle incelenmiştir.

1. İŞÂRÎ Tefsirin Kavramsal Çerçevesi ve Meşruiyeti

Kur’ân, mahiyeti itibariyle anlaşılması ve üzerinde düşünülmesi için indirilmiş bir kitaptır.¹ Hz. Peygamber bu kitabın hem ilk muhatabı hem de ilk müfessiridir.² Onun yaptığı açıklamalar sahabe döneminde rivayet tefsirinin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Sonraki dönemde rivayet tefsirine dirayet tefsiri de eşlik etmiş ve Kur’ân; dil, bilim, edebiyat ve hukuk gibi değişik açılardan incelenmiştir. Buna ek olarak sufiler, kalplerine gelen ilhamla batınî yorumlar yapmıştır. İşte bu yorum türüne en genel ifadesiyle işârî tefsir denilmiştir.

Yaygın tanımıyla işârî tefsir, sadece tasavvuf erbabına açılan ve âyetin zâhiri ile bağdaştırılması mümkün olan gizli işaretlere göre Kur’ân’ı tefsir etmektir.³ Tasavvuf erbabının kalbine gelen keşf ve ilhamdan hareketle yapılan bu tür yorumlamalara literatürde işârî, sûfî, feyzî ve remzî gibi isimlendirmeler yapılmıştır.⁴ Sufilere göre Kur’ân’ın zâhir ve işârî olmak üzere iki manası bulunmaktadır. Zahirî

¹ ez-Zuhrûf 43/89; el-Kamer 54/17, 22, 32, 40.

² Muhammed Seyyid Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Kâhire: Mektebetü'l-Wahbah, 1977), 1/29; İsmail Çalışkan, *Tefsîr Tarihi* (Ankara: Bilay Yayınları, 2020), 25; Ali Eroğlu, “Geleneksel Tefsir Açısından Bir Müfessir Olarak Hz. Peygamberin Kur’an Tefsirindeki Rolü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2006), 59-61; Ferruh Kahraman, “Hz. Peygamber (S. A. S)’in Tefsirinin Kur’an İlimlerindeki Yeri”, *Diyanet İlmî Dergi* 49/1 (2013), 9-11; Abdurrahman Altuntaş, “Hz. Peygamber ve Sahâbe Döneminde Tefsir”, *İslamî İlimlerin Teşekkülü ve İslamî İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu*, (2014), 18-21.

³ ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/261; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1974), 19. Zehebî, işârî tefsire dair yaptığı tanımda Süleyman Ateş’ten farklı olarak âyetin zahiri manasına uygun olmama şartını getirmiştir.

⁴ Süleyman Uludağ, “İşârî Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/424; ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/261.

manaları Arapça bilenler, işârî manaları ise sadece ârifler bilebilir. İşârî manalar zahirî manalar gibi farklılık arz etmektedir. İşârî manaların birbirinden farklı olmasında ise sufilerin tasavvufi bir terim olan marifetteki konumları belirleyici olmuştur.⁵

Zahirî ve işârî mana diyalektiği içinde nassın zâhirini önceleyen müellifler olduğu gibi âyetin işârî manasını önceleyen müellifler de olmuştur. Örneğin; Kuşeyrî (ö. 465/1072), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Sühreverdî (ö. 563/1168) gibi müellifler velilerin mertebeleri hususunda nass eksenli açıklamalarda bulunmuş, onların manevî hallerinden ziyade ahlak ve sıfatları üzerinde durmuştur. Tirmizî (ö. 320/932), Sülemî (ö. 412/1021) ve Kâşânî (ö. 736/1335) gibi müellifler ise âyetin zahirî manasını kabul etmekle beraber işârî manaya ve ruhanî zevke daha fazla ağırlık vermiş ve tasavvuf hareketinin farklı bir yola evrilmesine neden olmuştur.⁶

Sufiler, Allah'ın kendilerine bahşettiği ledünnî ilmin insanlara anlatıldığında ağır geleceği endişesiyle bu ilimleri kapalı bir üslupla, remiz ve işaretlerle anlatmayı tercih etmişlerdir.⁷ Onlar bu manaları elde edebilmek için bir okyanusa benzettikleri Kur'ân'a fazlaca mesai harcamış ve mesajı doğrudan Allah'tan almaya gayret etmişlerdir. Bu bağlamda kalplerine doğan her sezgiyi vasıtasız olarak Allah'tan aldıklarını dile getirmişlerdir.⁸

⁵ Gökhan Atmaca, "Kurtubî Tefsirinde Tasavvuf", *Tarih Okulu Dergisi* 17 (2014), 296; Yunus Emre Gördük, "İşârî Tefsirde 'Yorum-Algı' Problemi ve Pratik Sonuçları Üzerine", *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslâm Sempozyumu*, (2016), 341.

⁶ Dilaver Selvi, *Kur'ân ve Tasavvuf - Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı* (İstanbul: Şule Yayınları, 1997), 545.

⁷ Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 19.

⁸ Mahmut Ay, *Kur'ân'ın Tasavvufî Yorumu* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2016), 23.

Tefsir literatürü incelendiğinde işârî tefsir faaliyetlerini meşru görenler kadar onun zorlama te'vil olarak içinde barındıran bir tefsir türü olduğunu savunanların da bulunduğunu söylemek mümkündür. Kimi müellifler söz konusu tefsir faaliyetini, insana kazandırdıklarından hareketle faydalı bulmuş ve yapılan yorumları meşru kabul etmiştir. İşârî tefsirlerin bir farkındalık oluşturma amacına matuf çalışmalar olduğunu dile getiren müellifler işârî tefsirin kişiye tefekkür (fikir), teğayyur (değişim) ve tekaddüm (ilerleme) gibi yetenekleri kazandırdığını, buna ek olarak sufînin, âyetin lafzından anlam derinliklerine ulaştığı takdirde kalbinin nurlanmaya başlayacağını belirtmiştir. Buna paralel olarak tefsir kelimesinin kökeninin keşfedilen bir şeyin ortaya çıkarılıp parlatılması anlamına geldiğini ifade eden bu müellifler, işârî tefsirin de kalpte gizli olan cevheri ortaya çıkarma misyonunu haiz olduğunu vurgulamıştır.⁹

Diğer bazı müellifler ise sufîlerin tefsir yöntemlerine Kur'ân'dan bir dayanak bulma noktasında sıkıntı yaşadıklarını ve başarılı olamadıklarını dile getirmiştir. Bununla birlikte Sufîlerin, “*Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.*”¹⁰ âyetini yanlış anlamaları sebebiyle Kur'ân'ın her bir harfinin altında sayısız gizli manalar bulmaya çalıştıklarını ifade eden bazı müellifler, bu tutumlarıyla onların aşırı yorumlara kapı araladıklarını belirtmiştir.¹¹ Kimi müellifler de dilde esas olanın zahirî anlam olarak, dolayısıyla Abbasî dönemine kadar Kur'ân'ın zahirî anlamı üzerine yorumların yapıldığını, Abbasîler

⁹ Mustafa Altunkaya, “Sûf Hareketinin İşârî Tefsiri = Sûf Movement's Ishari Tafsir”, *Hikmet Yurdu* 12/23 (2019), 139.

¹⁰ el-En'âm 6/38

¹¹ Mustafa Öztürk, “Tefsirde Zâhir-Bâtın Düalizmi ya da Tasavvufî Aşırı Yorum”, *İslâmiyât* 2/3 (1999), 102.

döneminde ise Bâtînîlik hareketi neticesinde tefsirde batınî anlamların yer almaya başladığını belirtmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında ise birçok klasik kaynaktan geçen Hz. Ali'nin; “Kur’ân’ın zâhiri, bâtını, sınırı ve başlangıcı vardır. İsteseydim Fatîha suresinden yetmiş deve yükü mana çıkarırdım.”¹² sözünün etkili olduğu vurgulanmıştır.¹³

Bir kısım müellifler ise tasavvufî yorumları anakronizm ile bir tutma cihetine gitmiştir. Bu çerçevede sufilerin, Kur’ân âyetlerini nazil olduğu ortamdan alıp mekkî-medenî, nâsih-mensûh gibi ilimlerden bağımsız bir şekilde yorumladıklarını, bu durumun ise Kur’ân’ı; içi boşaltılmış, gelişigüzel bir metin haline getirdiğini belirtmiş, ilk muhatapların Kur’ân’dan ne anladıklarının göz önünde bulundurulmadığı bir yorum türünün anakronizme kapı araladığına değinmiştir.¹⁴

2. Ahkâm Âyetleri ve İşârî Tefsir İlişkisi

İnsanların bir arada huzur içinde yaşayabilmeleri belirli bir hukuk sistemi ve kurallar silsilesinin düzenli bir şekilde işletilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu açıdan İslam hukuku, kişi ve toplumun hukukî ihtiyaçlarını karşılamakla beraber Allah tarafından vahyedilmiş ilkelerle toplumun terbiye edilmesini hedef

¹² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *el-İtkân fi ‘ulûmi'l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: el-Heyetu'l-Mısriyetu'l-Âmme, 1974), 31,32.

¹³ Abdulcelil Candan, *Kur’ân Tefsirinde Sapma ve Nedenleri - Tefsire Sokulan Bid’at, Hurafe ve Tahrifat* (İstanbul: Denge Yayınları, 2005), 192.

¹⁴ Muhammed Bahaeddin Yüksel, *Kur’ân’ı Farklı Anlama ve Nedenleri* (Ankara: Ankara Okulu, 2017), 191.

edinmektedir.¹⁵ Haddizatında sosyal bir varlık olan insanın dinî ve dünyevî anlamda haklarını düzenleyen belli başlı normlardan bahsetmek mümkündür. Bu noktada Kur'ân'ın, kendisine yönelen kimseler için yüce ve reddedilemez bir norm olduğu bilinmelidir.

Kur'ân, insan hayatını çeşitli açılardan düzenleyici bir hüviyete sahiptir. Muamelât konuları başta olmak üzere münâkehât, ukûbât ve ferâiz gibi İslam hukukunun birçok başlığı Kur'ân'da mündemiçtir.¹⁶ Söz konusu alanlara dair hükümlerin mücerret akıl ile anlaşılabilmesi yeterli sayılmamış, nakil olmazsa olmaz bir gereksinim olarak görülmüştür.¹⁷ İnsan haklarını düzenleyen kuralların büyük bir kısmı bu nakillerden, bir başka ifadeyle nasslardan oluşmuştur. İslam hukuk literatüründe bu tür nasslar ahkam âyetleri veya fikhî âyetler şeklinde karşılık bulmuştur.¹⁸ Bu tür âyetlerinin sayısı hakkında 200, 500, 900 ve 1100 gibi rakamlar zikredilmiştir.¹⁹ Bununla birlikte İbn Dakîk gibi bazı âlimlere göre akıl ile duyguların birbirinden farklı olması ve Allah'ın sadece içtihad sahibi kimselere bahşettiği istinbât yetkisi sebebiyle ahkâm âyetlerinin sayısının tespit edilebilmesi mümkün değildir.²⁰

¹⁵ Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 1/37.

¹⁶ el-Bakara 2/221,235; el-Mâide 5/38, en-Nisâ 4/7

¹⁷ Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1953), 49.

¹⁸ ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/319.

¹⁹ Hâlid b. Müsâid b. Muhammed er-Ruveyti', *et-Temezhib* (Riyad: Dâru't-Tadmuriyye, 2013), 1/177.

²⁰ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fî usûli'l-fikḥ*, thk. Muhammed Muhammed Tamir (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), 6/197.

Kur'ân metni, ahkâm âyetlerinin yanı sıra geçmiş ve geleceğe yönelik gaybî olaylardan haber veren, iyiye ve güzele yönlendiren, birlik ve beraberliği teşvik eden âyetleri barındırması sebebiyle salt bir hukuk metni olarak değerlendirilmemiştir.²¹ Bu minvalde iman ve ahlak gibi birçok husus Kur'ân'da kendisine yer bulmuştur.²² Buna ek olarak Kur'ân'da yer alan ahkâm âyetlerinin sayısının fazlaca yekûn oluşturmaması onun bir hukuk metni özelinde ele alınmasını güçleştirmiştir.²³ Bu açıdan bakıldığında Kur'ân'ın; insanın insanla veya insanın Allah'la olan ilişkilerini düzenleyen bir hayat tarzı geliştirme amacını taşıdığı dile getirilebilir.²⁴

Kur'ân'da yer alan ahkâm âyetlerini her sahabî, seviyesine göre anlamaya çalışmış, ilgili konuda bir kapalılık olduğunda Hz. Peygamber'e müracaat etmiştir. Sahabe, Hz. Peygamber'den uzakta olduğunda veya onun vefatından sonraki dönemde de içtihadı başvurmuştur. Örneğin; Amr b. el-As (ö. 43/664) bir seferdeyken hava şartlarının kötü olması sebebiyle gusletmemiş, teyemmüm ile namaz kıldırılmıştı. Bu durum Hz. Peygamber'e arz edildiğinde sebebini sormuş o da “kendinizi öldürmeyin”²⁵ âyetine ters düşmemek adına böyle yaptığını dile getirince Hz. Peygamber onun bu hareketini doğru bulduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla ahkâm âyetlerinin

²¹ Muhsin Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları* (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 224.

²² Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 1/105; Nihat Demirkol, *Kur'an'a Göre Vahdet Olgusu* (Sonçağ Akademi Yayınları, 2022), 13-45.

²³ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh İlmîne Giriş*, ed. Necdet Subaşı vd. (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 86.

²⁴ Ahmed Hassan, *İslâm Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*, çev. Ali Hakan Çavuşoğlu - Hüseyin Esen (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 68.

²⁵ en-Nisâ 4/29

yorumlanması meselesinin tefsir ilminin teşekkül ettiği ilk dönemlerden itibaren yapılageldiğini söylemek mümkündür.²⁶

Nassların özelliği, kader konusu, hilafet-tahkim olayları, kabile taassubiyeti ve benzeri hususlar Hz. Peygamber'den sonraki süreçte mezhepleşmenin en önemli etkenlerinden olmuştur.²⁷ Söz konusu fırkalaşmalar neticesinde müfessirler de bu durumdan etkilenmiştir. Haliyle herhangi bir mezhebi veya fraksiyonu benimseyen bir müfessirin; yorumlarını, kendisine yakın düşündüğü oluşumdan ayrı bir şekilde yapabilmesi çoğu zaman mümkün olmamaktadır.²⁸ Tefsir literatürüne bakıldığı zaman tefsir türlerinin mezhebî tefsir veya işârî tefsir gibi farklı çatılar altında yapılaşması da bu görüşü destekler niteliktedir.²⁹ Bu cihetten bakıldığı zaman ahkâm âyetlerinin yorumlanması meselesi işârî tefsirlerde de kendisine yer bulmuştur.

Bu çalışma işârî tefsirlerde yapılan ahkâm âyetlerinin yorumlanması meselesinin İbn Acîbe'nin *el-Baḥrû'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd* isimli eseri özelinde ele alınmasını gaye edinmektedir. İbn Acîbe'nin, ahkâm âyetlerini yorumlama biçimine geçmeden önce İbn Acîbe ve eserine kısaca değinmekte fayda mülâhaza edilmiştir.

²⁶ Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985), 47-48.

²⁷ Geniş bilgi için bk. İlyas Üzümlü, "Mezhep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004).

²⁸ İlyas Yıldırım, "Ahkâm Ayetlerini Yorumlamada Fikhî Mezhep Faktörü: Cessâs, Ebû Bekr İbnü'l-Arabî ve Kiyâ el-Herrâsî Örneklemeleri", *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 5/2 (2019), 647-649.

²⁹ ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 2/222,252.

3. İbn Acîbe ve *el-Bahru'l-Medîd* İsimli Eseri

Meşhur künyesi İbn Acîbe olan müellifin asıl ismi Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî b. El-Hüseyn b. Muhammed'dir.³⁰ 1783 yılında Tanca ile Tıtvân arasındaki Hamîs'de doğmuştur.³¹ Özgeçmiş niteliğinde olan *el-Fehrese* isimli eserinde kendisinin Hz. Hasan'ın soyundan geldiğini ifade ederek, şeceresini kaydetmiştir.³²

19 veya 20 yaşlarına geldiğinde kendisini zahirî ilim yoluna verdiği ifade eden İbn Acîbe, Tıtvân'da bulunan hocalarının isimlerini zikrederek kimden hangi dersleri aldığını detaylı bir şekilde anlatmıştır.³³ Tasavvufî anlamda okuduğu ilk eseri ise hocası Muhammed Cenevî'nin okuttuğu Atâullah el-İskenderî'ye ait *el-Hikemu'l-Atâiyye* isimli eserdir.³⁴

Uzun süren bir ilim yolculuğundan sonra 1846 yılında doğduğu yere yakın bulunan Gumâre³⁵ şehrinde veba hastalığı neticesinde vefat etmiştir. İbn Acîbe, Derkâvî şeyhi olduğu için mezarının bulunduğu yer her sene 14 Eylül'de cemaatin müntesipleri tarafından ziyaret edilmektedir.³⁶

³⁰ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî İbn Acîbe, *el-Fehrese*, thk. Abdulhamid Salih Hamdan (Kâhire: Dâru'l-Gadi'l-Arabî, 1990), 16; Ebû Gays Muhammed Hayrüdîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *A'lâm* (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Malâyîn, 2002), 1/245.

³¹ Mustafa Kara, "İbn Acîbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/294.

³² İbn Acîbe, *el-Fehrese*, 16.

³³ İbn Acîbe, *el-Fehrese*, 29-31.

³⁴ İbn Acîbe, *el-Fehrese*, 31,32.

³⁵ Ziriklî, İbn Acîbe'nin Encera'da vefat ettiğini belirtmiştir. ez-Ziriklî, *A'lâm*, 1/245.

³⁶ Kara, "İbn Acîbe", 19/294.

İbn Acîbe'nin çok sayıda eseri bulunmaktadır. Bu çalışmada esas alınacak eseri ise *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Çur'âni'l-mecîd* isimli eseridir. Eserinde birçok âyetin işârî manalarına değinmiştir. Esbâbu'n-Nüzûl, Münâsebetü'l-Kur'ân ve Fadâilu'l-Kur'ân gibi birçok Kur'ân ilmini eserinde işleyen İbn Acîbe, öncelikle âyetin zahirî manalarına yer vermiştir. Bu bağlamda hadislerden, sahabe sözlerinden ve mezhep imamlarının görüşlerinden istifade etmiştir. Yine Ebussuûd ve Sa'lebî gibi müfessirlerden sıklıkla nakillerde bulunmuştur. Bu yönüyle eserin, rivayet, dirayet ve işârî bir yöntemle kaleme alındığı söylenebilir.³⁷

Âyetleri zahirî bir bakış açısıyla yorumladıktan sonra el-işâre (الإشارة) kaydıyla işârî görüşlerine yer veren İbn Acîbe zengin bir literatürü eserinde kullanmıştır. Eserinin işârî kısmında çoğu zaman özgün yorumlar bulunsa da Kuşeyrî ve Atâullah el-İskenderî gibi âlimlerin görüşlerinden de sıklıkla istifade etmiştir.³⁸

3.1. İbn Acîbe'nin Ahkâm Âyetlerine Yaklaşımı

İbn Acîbe'nin, tefsirindeki genel metodu önce âyeti zahirî yönüyle ele almak, sonrasında keşf ve ilhamla onu yorumlamaktır. Ahkâm âyetlerine yaptığı yorumlarda da bu metodu takip ettiği gözlemlenmektedir. İbn Acîbe, âyetlerin zahirî anlamda yorumlarını yaparken herhangi bir taassubiyet gözetmemiştir. Yorumlarında

³⁷ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Çur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî (Beyrût: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 1/459, 2/32, 5/47, 7/377.

³⁸ Örnek için bk. İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Çur'âni'l-mecîd*, 2/144, 2/287, 5/122, 5/411, 5/469.

mezhep imamlarının genelinin görüşlerine başvurduğu görülmektedir.³⁹

Tefsirinde ahkâm âyetlerine yaptığı tasavvufî yorumlarda genel itibarıyla ahlak, edep, masiyetten uzak durma gibi hususları işlemiştir. İbn Acîbe'nin yaptığı işârî yorumların âyetin zahirî yönüne tezat oluşturduğu söylenemez. Aksine, işârî yorumlarını âyetlerde zikredilen hususların sıralamasına uygun bir şekilde yaptığı görülmektedir. Ahkâma dair işârî yorumlarında ise ehl-i sünnetin itikadî ve amelî görüşüne zıt ifadelerde bulunmamıştır.

3.1.1. İbn Acîbe'nin İbadet İçerikli Âyetlere Yaklaşımı

Kur'ân'ın üzerinde durduğu konuların başında ibadet gelmektedir. Allah'ın rızasının kazanılması maksadıyla yapılan ve düzenli birtakım davranış çeşitlerini içerisinde barındıran ibadet, farklı şekillerde de olsa birçok dinde bulunmaktadır. Kur'ân'da başta namaz⁴⁰, oruç⁴¹, hac⁴² ve zekât⁴³ gibi birçok ibadet şekline dair âyetler bulunmaktadır.⁴⁴ Bu gibi konulara dair âyetleri, müfessirler tefsir anlayışları doğrultusunda yorumlamaya çalışmıştır. Bu müfessirlerden birisi de çalışmanın esasını oluşturan İbn Acîbe'dir. O, tefsirinde söz konusu ibadetlere dair âyetleri hem zahirî hem de batınî yönleriyle ele almıştır.

³⁹ Örnek için bk. İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, 1/52, 4/30, 1/34.

⁴⁰ el-Bakara 2/3

⁴¹ el-Bakara 2/183

⁴² el-Bakara 2/197

⁴³ el-Bakara 2/110

⁴⁴ Ferhat Koca, "İbadet (İslâm'da İbadet)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/240-247.

3.1.1.1. Namazda Kibleye Yönelme

İslam'ın ilk yıllarında Müslümanların kiblesi Beytülmakdis'ti. Beytülmakdis ise bütün dinler için ayrı bir öneme haiz idi. Dolayısıyla Yahudiler ve Hristiyanlar da ibadetlerinde Beytülmakdis'e doğru yönelmekteydiler.⁴⁵ Müslümanlar için Beytülmakdis'in kible olarak belirlenmesi, kendilerini taklit ettiklerini düşündükleri için Yahudilerin hoşuna gitmiş olacak ki Hz. Peygamber bu durumdan rahatsızlık duymuştu. Zira Yahudiler kendi aralarında “*Muhammed hem bize muhalif davranıyor hem de gelmiş bizim kiblemize dönüyor*” şeklinde birtakım söylemlerde bulunuyorlardı.⁴⁶ Bunun üzerine Allah, Hz. İbrahim'in de kiblesi olan Kabe'yi Müslümanlar için yeni bir kible olarak tayin etmiştir. Konu ile ilgili âyet ve meâlî *قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ / Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin...*⁴⁷ şeklindedir.

İbn Acîbe, ilgili âyetin tefsirinde Beydâvî'den (ö. 685/1286) nakillerle önce âyetin zahirî anlamını ele almış ve sonrasında tasavvufî yorumlarına genişçe yer vermiştir. Bu çerçevede İbn Acîbe, bir kimsenin bir şeyi isterken şifahî olarak istemesinin edebî anlamda

⁴⁵ Geniş bilgi için bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: Dâru't-Terbiyeti ve't-Türâs, 2000), 3/172-173; Ömer Özpınar, “Beyt-i Makdis'in Kible Olması ve Süresiyle İlgili Rivâyetlerin İncelenmesi”, *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 19/38 (2021), 191-216.

⁴⁶ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîru'r-Râzî - Mefâtîhu'l-ğayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1999), 4/94.

⁴⁷ el-Bakara 2/144

bir kusur olduğunu dile getirdikten sonra Hz. Peygamber'in kiblenin değiştirilmesine dair Allah'tan şifahî olarak herhangi bir talepte bulunmadığını ifade etmiştir. İbn Acibe âyette zahiren Hz. Peygamber'e yapılan hitabı, batınî anlamda âriflere yöneltmiş ve "Ey Ârif biz senin fikirlerinin maddê alemden manevî aleme döndüğünü görüyoruz, bu durumda seni kendisiyle mutlu olacağın ve güzelliğini müşahede etmekle hoşnut olacağın kibleye döndürüyoruz. Bu ise kalplerin namazı olan tertemiz/ilahi bir huzurdur. Bundan sonra yönünü nerede olursan ol devamlı bu huzura yönelt ve fikir/düşünce namazına devam et. Bu namaz âriflerin namazı ve Allah'a yönelenlerin son arzusudur."⁴⁸ şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

İbn Acibe, âyette Hz. Peygamber'e olan hitabı işârî manada âriflere çevirmiş ve kibleye dönme hususunu ise yerine getirildiği takdirde gönlün hoşnut olacağı kalp namazı ile yorumlamaya çalışmıştır. O, görüşlerinde kendisinden önceki sufi müfessirlerden etkilenmiş olmakla birlikte özgün fikirlere de yer vermiştir. Bu bağlamda müridin kendisiyle huzur bulacağını belirttiği kalp ve fikir namazı kendinden önceki müfessirlerce dile getirilmemiş bir yorumdur. İlgili âyetin tefsirinde hem zahirî hem de işârî manaları birlikte ve detaylı bir şekilde ele alması âyetin mefhumunun anlaşılabilmesine katkı sağlamıştır.

3.1.1.2. Abdestin Farzıyeti ve Namaz

Abdest âyetinin anlaşılmasında ve yorumlanmasında mezhepler arasında çok fazla farklılığın olmadığı bilinmektedir. Her ne kadar İmamiyye Şia'sı abdestte ayakların mesh edilmesinin farz olduğunu

⁴⁸ İbn Acibe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 4/94.

belirtse de⁴⁹ genel anlamda mezheplerin görüşlerine bakıldığında farklılıkların çok fazla olmadığı görülmektedir. Abdestin farziyetine ilişkin âyet ve meâli يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ ... وَإِذَا مَسَّخُوا بِرُؤُسِكُمْ وَأَخْلَلْتُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ... “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı mesh edin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın)...”⁵⁰ şeklindedir.

İbn Acîbe, ilgili âyetin tefsirinde Beydâvî ve Kuşeyrî’den (ö. 465/1072) sıklıkla nakillerde bulunmuştur. O, ilk dönem müfessirlerine benzer şekilde açıklamalarda bulunmuş, söz konusu âyetin abdestin farziyetine delil olduğunu belirtmiştir. Sonrasında mezheplerin abdest hakkında farklı görüşlerini vurgulamıştır.⁵¹

İbn Acîbe, el-İşâre/الإشارة kaydıyla beraber âyetle ilgili işârî görüşlerine yer vermiştir. Bu bağlamda o, Allah’ın namaz için bedenini zahiren temizlenmesini emrettiği gibi kişinin iç dünyasının da hata ve gaflet kirlerinden arındırması gerektiğini dile getirmiştir. Dolayısıyla bir kimsenin iç dünyasındaki bu hastalıklardan kendisini arındırmadan zahiri anlamda bedenini temizlemesinin kişiyi gerçek anlamda namaz kılanlardan yapmayacağını ifade etmiştir.⁵²

İbn Acîbe’nin âyetin tefsirinde, kişinin iç dünyasında yaşadığı gafletle ilgili yaptığı vurgu aslında ilk dönem müfessirlerinin yaptığı yorumlarla benzerlik göstermektedir. Nitekim Katâde (ö. 117/735) gibi tabîn dönemi müfessirlerinin, namazlarda gaflet içerisinde

⁴⁹ Ebû Alî Emînüddîn (Emînü’l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-Tabersî, *Mecma’u’l-beyân fi tefsîri’l-Çur’ân* (Bejrût: Dâru’l-Murtazâ, 2006), 3/235.

⁵⁰ el-Mâide 5/6

⁵¹ İbn Acîbe, *el-Baḥru’l-medîd fi tefsîri’l-Çur’âni’l-mecîd*, 2/12.

⁵² İbn Acîbe, *el-Baḥru’l-medîd fi tefsîri’l-Çur’âni’l-mecîd*, 2/13.

olmanın Allah'ın zemmettiği fiiller kabilinden sayıldığı belirtilmesi İbn Acîbe'nin görüşü ile paralellik arz etmektedir.⁵³

İbn Acîbe, Kur'ân'da yer alan orta namaz (الصَّلَاةُ الْوُسْطَى) hakkında da kendine özgü bir yorum yapmıştır. İlk olarak orta namazın hangi namaz olduğuna dair mezheplerin görüşlerine yer vermiş, sonrasında mantıksal bir açıklamayla orta namazın tüm namaz vakitleri için geçerli olabileceğini dile getirmiştir. Zira bütün namazlar öncesi ve sonrasındaki vakitlerin ortasında bulunmaktadır. Zahirî anlamda yaptığı yorumlardan sonra âyete bazı işârî yorumlar getiren İbn Acîbe bu bağlamda Rabbin büyüklüğü müşahede edilerek yerine getirilen kalbe ait namazı da hakkıyla ifade etmesi gerektiğini belirtmiş, orta namazın yani kalbe ait namazın her vakit devam etmesi sebebiyle bu şekilde isimlendirildiğini dile getirmiştir.⁵⁴

3.1.1.3. Orucun Farzıyeti

Birçok dinde farklı şekillerde karşılığı bulunan⁵⁵ oruç ibadeti; âyetlerde⁵⁶ ve hadislerde⁵⁷ işaret edildiği üzere İslâm'ın temel esaslarından biri sayılmıştır. Bu çerçevede birçok müfessir zahirî ve batınî yönlerden oruç ibadetini ele almaya çalışmıştır. Sufî müfessirler de konuya tefsir anlayışları doğrultusunda yaklaşmıştır.

⁵³ Ebu'l-Hasan el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-Uyûn = Tefsîru'l-Mâverdî thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abderrâhîm* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 2010), 6/352.

⁵⁴ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Ķur'âni'l-mecîd*, 1/266.

⁵⁵ Ahmet Güç vd., *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 101; Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara, 1993), 454-457; Ali İhsan Yitik, "Oruç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/414-416.

⁵⁶ el-Bakara 2/183,184,185

⁵⁷ Buhârî, "İmân", 1 / Tirmizî, "Ebvâbu's-Salât", 34

İbn Acîbe'nin orucun farzîyetine dair işârî yorumlarına geçmeden önce konu ile ilgili âyet ve meâline yer vermek yerinde olacaktır. Orucun farzîyeti ile alakalı en fazla zikredilen âyet ve meâlî يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ / “Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı”⁵⁸ şeklindedir.

İbn Acîbe âyetin tefsirinde biri zâhir diğeri işârî olmak üzere iki manaya yer vermiştir. O, ilk olarak âyeti dilbilimsel açıdan incelemiş ve bazı kelimelerin semantik analizlerine yer vermiştir. Söz gelimi Ramazan kelimesinin yakıcı sıcak anlamında rameza (رمض) kökünden geldiğini belirten İbn Acîbe, bu ayın Ramazan şeklinde isimlendirilmesine dair birkaç görüşe yer vermiştir. Bu bağlamda o, oruç sebebiyle açlık ve susuzluk çeken kişinin kalbinin yanması veya günahların bu ayda yanıp yok olması gibi nedenlerden ötürü Arapların bu aya Ramazan ismini verdiklerini dile getirmiştir. Bununla birlikte İbn Acîbe, aşırı sıcakların bu döneme denk gelmesinin de bu ayın Ramazan şeklinde isimlendirilmesinde etkili olduğunu belirtmiştir.⁵⁹

Âyetin işârî yorumunda konuyu ârifler üzerinden ele alan İbn Acibe, orucun bilinen teorik manasından farklı bir manasına işaret etmiştir. Bu çerçevede o; “sizden önce doğru yolda olan âriflere nefsanî arzu ve isteklerden uzak durmak farz kılındığı gibi size de bu davranışlar farz kılındı” şeklinde bir açıklamaya yer vermiştir. Ârifin bu hasletlere dikkat ettiği takdirde müşâhede haline erişebileceğini

⁵⁸ el-Bakara 2/183

⁵⁹ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fi tefsiri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/211.

vurgulayan İbn Acîbe, Allah'ın sırlarına erişebilmenin ancak bu yolla mümkün olacağını belirtmiştir.⁶⁰

Âyette ifade edilen hastalık ve sefer durumlarında oruçların başka günlerde tutulması meselesine de farklı bir yorum getiren İbn Acîbe kişinin, önceki hayatında arzu ve isteklerinin peşinden koşması sebebiyle hasta olması ve dünyevî menfaatler için sefer halinde bulunması nedeniyle bu kimsenin boşa geçirdiği zamanları telafi etmek için uğraşması gerektiğini belirtmiştir.⁶¹

İbn Acîbe'ye göre oruç; avâmın orucu, havâssın orucu ve havassü'l-havâssın orucu olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ona göre avâmın orucu, bilinen şekliyle kişinin imsak ile iftar vakti arasında yeme, içme ve cinsî münasebetlerden uzak durmasıdır. İbn Acîbe, bu oruç türünde organların günahlara dalabilmesinin ve kalbin gaflet içerisinde kalabilmesinin mümkün olduğunu belirtmiş, bu oruçtan kişinin elde edeceği şeyin sadece açlık olduğunu dile getirmiştir. O, havâssın orucunu kişinin, bütün organlarını gereksiz işlerden alıkoyması şeklinde tanımlamıştır. O, en üst mertebede bulunan havâssü'l-havâssın orucunu ise kalbin Allah dışındaki her şeyden yüzünü dönmesi ve sırrın⁶² başkaları ile paylaşımından uzak durulması şeklinde yorumlamıştır.⁶³

⁶⁰ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/213.

⁶¹ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/213.

⁶² Bir tasavvuf kavramı olan sır, en genel anlamıyla sadece Allah'ın bildiği ya da az sayıda insan tarafından bilinen özel bilgi veya ruhun bir idrak mertebesi olarak tanımlanmıştır. Geniş bilgi için bk. Şerif Ali b. Muhammed Cürçânî, *Kitabu't-Tarifât* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985), 119; Necdet Tosun, "Sır (Tasavvuf)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/115.

⁶³ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/213; Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*

3.1.2. Muamelât İçerikli Âyetlere Yaklaşımı

Muamelât kavramı, hukukî bir sonuç doğurmaya yönelik sözlü, fiilî veya yazılı irade beyanlarıyla oluşan akit teorilerinin genel adıdır. Bazı âlimler İslam fihhının asıl kısmını ibadetler, kalan kısımlarını da muamelâtın oluşturduğunu ifade etseler de sonraki süreçte muamelât kısmı; münâkehât, mufârakât ve ukûbât gibi farklı ilim dallarına ayrılmıştır.⁶⁴

Kur’ân’da, muamelât ile ilgili çok sayıda âyetin yer aldığı bilinmektedir. Bu başlık altında ise İbn Acîbe’nin borçların yazılması ve Kur’ân’da yenilmesi haram olarak zikredilen yiyeceklere dair yaptığı yorumlara yer verilecektir.

3.1.2.1. Borçların Yazılması ve Rehin

Kur’ân’da alışveriş, kiralama, borçlanma, rehin ve kefalet gibi malî işlerin düzenlendiği yetmiş kadar âyetin var olduğu bilinmektedir.⁶⁵ Borçlar hukukuna dair Kur’ân’da yer alan en kapsamlı âyet “müdâyene âyeti” adıyla da bilinen Bakara sûresinin 282. âyetidir. Söz konusu âyetin iniş sebebi olarak her ne kadar selem akdi zikredilse de “nüzul sebebinin özel olması hükmün genel olmasının

---

(Kahire: el-Heyetu'l-Mısıriyetu'l-Amme, 2000), 1/152-153; İsmail Hakkı b. Mustafa el-İstanbulî el-Hanefî el-Hanbelî Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2008), 1/289; Mahmud Hattâb es-Subkî, *ed-Dînu'l-hâlis ev irşâdu'l-halk ilâ dîni'l-hak*, thk. Emin Mahmud Hattâb (Kahire: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyyetü's-Sübkiyye, 1977), 8/440.

⁶⁴ Mehmet Günay vd., *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 115; Bilal Aybakan, “Muâmelât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/319.

⁶⁵ Mevlüt Güngör, *Kur’ân Tefsirinde Fikhî Tefsir Hareketi ve İlk Fikhî Tefsir* (İstanbul: Kur’ân Kitaplığı, 1996), 19.

önünde bir engel teşkil etmez”⁶⁶ kaidesinden hareketle bu âyetin bütün borçlanmalar için geçerli olabileceği ifade edilmiştir.⁶⁷

Bu meyanda konu ile ilgili âyet ve mealî *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ آجَلٍ مَّسْئُومٍ فَاتَّقُوا اللَّهَ* / “Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın.”⁶⁸ şeklindedir. Tüsterî ve Sülemî (ö. 412/1021) eserlerinde âyetin tefsirine yer vermezken, Kuşeyrî ve Bursevî (ö. 1137/1725) gibi müfessirler bu konuda âyetin zahiriyle yetinmektedir.⁶⁹ Necmeddîn-i Dâye, ilgili âyetin tefsirinde herhangi bir fikhî açıklamaya yer vermemiş, işârî yorumlarını oldukça detaylı bir şekilde ele almaya çalışmıştır. Allah’ın borçların kayıt altına alınmasını içeren emrinde birçok işaretin olduğunu dile getiren Dâye, insanların birbirlerine hakkının geçmemesini ve aralarında düşmanlığın peyda olmamasını istemesi sebebiyle Allah’ın kullarına son derece rahmetli ve şefkatli olduğunu ifade etmiştir. Bu âyetten yola çıkarak kulların Allah ile olan durumlarına da işaret eden Dâye, fani dünya hayatına dair borçların kayıt altına alınmasında birtakım sırların (الذقائن) olduğunu ve dolayısıyla Allah’ın da aynı şekilde insanların işledikleri fiillerin en ince ayrıntısına kadar kayıt altına alındığının bilinmesini istediğini dile getirmiştir.⁷⁰

İbn Acîbe, âyetin zahirî anlamı bağlamında mahsuplaşma ve rehin gibi borçlar hukukuna dair hususlara yer vermiştir. Bu çerçevede o, Allah’ın dünyadaki borçların kayıt altına alınıp riayet

⁶⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fi ’ulûmi’l-Şur’ân*, 1/107.

⁶⁷ et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi tefsiri’l-Şur’ân*, 6/43.

⁶⁸ el-Bakara 2/282

⁶⁹ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 1/440.

⁷⁰ Ebû Bekr Necmüddîn Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî ed-Dâye, *et-Tevlâtu’n-necmiyye fit-tefsîri’l-işârî es-sûfi*, thk. Ahmed Ferîd el-Mizyâdî (Beyrut: Dâru’l Kütübi’l-İlmiyye, 2009), 1/372.

edilmesini istediği gibi ledünnî ilimlerin ve Allah tarafından gelen şeylerin de (الواردات) kayıt altına alınmasını emrettiğini dile getirmiştir. Hatta bu sözünü daha da ileri götürmüş, ilelebet fayda sağlaması amacıyla ledünnî ilimlerin kayıt altına alınmasının daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Âyetin zahirinde Allah, borçların küçük veya büyük olsun fark etmeksizin yazılması gerektiğini belirtmektedir. İbn Acîbe de âyetin bu kısmı hakkında ârifin kalbine gelen ilhamın dağlar kadar büyük olabileceğini, bu ilhamın kayıt altına alınmadığı takdirde sırasıyla deve, kuş ve yumurta şekillerinde küçülebileceğini ve nihayet kalpten ilhamın silinebileceğini belirtilmiştir.⁷¹

İbn Acîbe, ilgili âyetin *فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُجَاءَهُ هُوَ* *فَلْيُعْلَلْ* *وَلْيُؤْتَهُ بِالْعَدَلِ*⁷² kısmı için de özgün bir işârî yorum getirmiştir. Ona göre, kalbine ilham gelen kimsenin kitabeti iyi değilse, bu ilhamı kitabeti iyi olan birine yazdırmalı, şayet kitabeti iyi olan kişinin ilhamı ifade etme noktasında bir eksikliği varsa onun yerine bu işi iyi yapan birisi adaleti gözeterek herhangi bir eksik ifadede bulunmadan yazmalıdır. Bu işe şahitlik yapacak olanlar da ilim ehli olan âriflerdir.⁷³

Âyette zikredilen şekliyle borçların yazılması esnasında iki şahidin hazır bulunması meselesinde İbn Acîbe, kendinden önceki müelliflerden farklı bir işârî yorum getirmiş ve söz konusu iki şahidin Kur’ân ve sünnet olduğunu ifade etmiştir. Kalbe gelen şeylerin doğruluğu/yanlışlığı Kur’ân ve sünnet şahitliğinde incelenir, şayet Kur’ân ve sünnetin muhtevasına uygunsuzsa ârifin kalbine gelen ilham

⁷¹ İbn Acîbe, *el-Baḥru’l-medîd fi tefsîri’l-Ḳur’âni’l-mecîd*, 1/316.

⁷² İlgili yerin meali “Eğer borçlu akılcıca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın.”

⁷³ İbn Acîbe, *el-Baḥru’l-medîd fi tefsîri’l-Ḳur’âni’l-mecîd*, 1/316.

doğrulanır değilse yanlışlanır.⁷⁴ Âyette, seferdeyken borçları kayıt altına alacak bir kâtibin bulunmaması durumunda borçludan rehin alınması istenmiş, tanıklığın gizlenmesi kesin olarak yasaklanmıştır. İbn Acîbe âyetin bu kısmı hakkında da özgün açıklamalara yer vermiştir. Bu bağlamda o, borç ile vâridât kavramlarını aynı anlamda ele almış ve kalbe gelen ilhamların alacaklı ve vereceklinin kalplerinde rehin bulunması gerektiğini dile getirmiştir.⁷⁵

Bu anlamda İbn Acîbe'nin söz konusu âyet hakkında yaptığı açıklamaların özgün olduğu söylenebilir. Bununla birlikte onun ledünnî ilimlerin kayıt altına alınmasının, borçların yazımının kayıt altına alınmasından evlâ olduğunu ifade etmesi keskin bir ifade olarak değerlendirilebilir.

3.1.2.2. Haram Kılınan Yiyecekler

Kur'ân, İslam dininin temel kaynağı olması sebebiyle hayatın hemen her alanıyla ilgili hükümlere yer vermiştir. Dolayısıyla Kur'ân'da insanların yiyecek ve içeceklerine dair hükümler de bulunmaktadır. Bakara sûresinin 168. âyetinde Allah, insanlara helal ve temiz olan rızıklardan yemelerini ve şeytanın izinden gitmemelerini emretmiştir. Bu çerçevede Taberî, Hz. Âdem'in de cennetten haram kılınan ağaçtan yemesi suretiyle kovulduğuna dikkat çekmiştir.⁷⁶

⁷⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşki el-Hanbelî el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn fi menâzili's-sâirîn*, thk. Muhammed Ecmel el-İslâhî (Beyrût: Dâr-u İbn-i Hazm, 2019), 3/567.

⁷⁵ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Çur'âni'l-mecîd*, 1/316.

⁷⁶ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Çur'ân*, 3/300.

Çalışmanın bu kısmında yenilmesi haram olanlar Mâide sûresinin 3. âyeti özelinde ele alınacaktır. Söz konusu âyet ve meâli şöyledir:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالِدًا وَالْحُنْزِيرُ وَمَا أُهْلِيَ لَعَنَ اللَّهُ بِهِ وَالْمُنْحَنِقَةَ وَالْمَوْقُوذَةَ وَالْمُتَرَدِّيَةَ وَالطَّيْحَةَ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ
 حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالِدًا وَالْحُنْزِيرُ وَمَا أُهْلِيَ لَعَنَ اللَّهُ بِهِ وَالْمُنْحَنِقَةَ وَالْمَوْقُوذَةَ وَالْمُتَرَدِّيَةَ وَالطَّيْحَةَ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ
 ...إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصَبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فَسُقُوتٌ...
 domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla - henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır...⁷⁷

İbn Acîbe, âyette zikredilen muharremâtı zahirî anlamda detaylıca ele almıştır. Görüşlerini temellendirmek için mezhep imamlarının görüşlerine de başvuran İbn Acîbe, tarihsel düzlemde âyetin arka planını vermeyi de ihmal etmemiştir. Bu bağlamda kanın, Câhiliye döneminde bağırsaklara doldurularak ateşte kızartılıp içildiğinden ve fal oklarının Câhiliye döneminde hayatî önem arz ettiğinden bahsetmiştir.⁷⁸

İbn Acîbe'nin Cahiliye döneminde kanın yenilmesi ve içilmesine dair verdiği bilgiler, kaynaklarda etraflıca ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede o dönemki Arapların kanı bir madde ile karıştırıp kuruttuktan sonra veya onu bağırsaklarda kurutup beklettikten sonra yedikleri rivayet edilmiştir. Bununla birlikte kanın bir çeşit tüyle karıştırılıp yenilmesi ve kuvvet için saf kanın içilmesi de aktarılan rivayetler arasındadır.⁷⁹

⁷⁷ el-Mâide 5/3

⁷⁸ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fi tefsiri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 2/6,7.

⁷⁹ Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal fi târihi'l-'Arab qable'l-İslâm* (Beyrût: Dâru's-Sâkî, 2001), 16/26; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Ḳur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1988), 2/300.

İbn Acîbe, âyetin işârî manası çerçevesinde hitabı müritlere yönelterek; arzuların peşinden gitmenin, gaflete dalmanın, Allah rızasının olmadığı bir şeyi almanın ve verilen nimetin Allah'ın dışındaki kimselerden geldiğine inanmanın haram kılındığını belirtmiş, aksi takdirde müridin kendisine verilen şeye bakarak hakiki verene karşı gaflete düşmüş olabileceğini dile getirmiştir. Bu minvalde bazı veli kimseler; bir kimsenin, kendisine verilen nimetin Allah'tan geldiğine inanılmaması durumunda o malın elden çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Bu durumun bazı velilerde meydana geldiğini belirten İbn Acîbe, müridin nimete odaklanmayıp onu vereni göz önünde bulundurması gerektiğinden bahsetmiştir. Bununla birlikte kişinin, nefsin arzu ve isteklerini bir kenara bırakıp Allah'ın helal kıldığı şeylere yönelmesinin gerekliliği üzerinde durmuş, bunun gerçekleştirilebilmesi için büyük bir dikkat ve kuvvetli bir murakabe gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁰

İbn Acîbe yenilmesi haram olan yiyecekler hakkında benzer açıklamaları En'âm sûresinin 145. ve 146. âyetleri için açtığı pasajda da dile getirmiştir. Bu çerçevede bütün manevî hallerin ruha güç verdiğini belirten İbn Acîbe, söz konusu hallerin Allah'ın helal kılmadığı haller olması durumunda manevî anlamda herhangi bir medet umulamayacağını dile getirmiştir. Ona göre kim dinin emrine aykırı düşme maksadı olmaksızın Allah'ın helal kılmadığı hallere karşı zayıf düşerse o kişi bu tutumundan ötürü hesaba çekilmeyecektir.⁸¹

⁸⁰ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fi tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 2/7.

⁸¹ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fi tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 2/181.

3.1.3. Münâkehât İçerikli Âyetlere Yaklaşımı

Yaratılış gereği insan, temel ihtiyaçlarını giderme noktasında bir arada yaşamak zorundadır. Bu anlayış doğrultusunda toplumsal bir yapının gerekliliği kaçınılmazdır. Söz konusu yapı ise toplumda, aile olarak karşımıza çıkmaktadır. Şâriin önem attığı konuların başında gelen evlilik müessesesi⁸² İslam hukukundaki karşılığıyla münâkehât; evlenme, boşanma, nafaka, hısımlık ve vesâyet gibi çok sayıda konuyu ihtiva etmektedir.⁸³

Bu başlık altında İbn Acîbe'nin sadece boşanma ve kocası ölmüş kadınların bekleyeceği iddete dair yaptığı işârî yorumlara yer verilecektir.

3.1.3.1. Boşanma

Münâkehât ve müfârakât şeklinde karşılığını bulan evlilik ve boşanma konularına dair Kur'ân'da çok sayıda âyetin yer aldığı bilinmektedir.⁸⁴ Ancak boşanma (talak) ile alakalı en net ifadelerin Bakara sûresinin 228, 229 ve 230. âyetlerinde zikredildiği rahatlıkla söylenebilir. Söz konusu âyetler ve mealleri şöyledir:

⁸² er-Rûm 30/21. İlgili âyet: Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size türünüzden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet bahşetmesi O'nun varlığının delillerindendir. Doğrusu bunda iyi düşünenler için dersler vardır.

⁸³ Muḥammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-ʿEimme es-Seraḥsî, *el-Mebsûṭ*, thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, 1414/1993), 4/192, 5/180; Ebu'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed b. Ruşd el-Ḳurṭubî İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-mukteşid* (Kahire: Dâru'l-Ḥadîs, 1425/2004), 3/30; Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014), 32.

⁸⁴ el-Bakara 2/226-237, en-Nisâ 4/20-21, et-Talâk 65/2,4,6,7

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَنُعُولَهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler. Allah'a ve âhîret gününe iman ediyorsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler. Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”

الطَّلَاقُ مَرْتَابَتَيْنِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. (Eşlerin) Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helâl olmaz. Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblâğ vermesinde taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin. Her kim Allah'ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”⁸⁵

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا يَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ أَنْ يَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ إِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ طَلَّقَا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riayet

⁸⁵ el-Bakara 2/229

*edecekleri kanaatine varırlarsa, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurullarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.*⁸⁶

İbn Acîbe, tefsirinde her üç âyeti aynı başlık altında yorumlamıştır. Yaptığı işârî yorumlar çerçevesinde boşama yetkisini elinde bulunduran kişiyi mürîd kelimesiyle ilişkilendiren İbn Acîbe; “mürîd dünyadan kalbini çekip, tekrar dünyaya meyletse, sonra tevbe edip Allah'a yönelse ve ikinci kez dünyaya meyletse bunun neticesinde ikinci kez tevbe ettikten sonra yine Allah'a yönelse ve bu tövbelerden sonra yine dünyaya meyletse artık o kişi genelde doğru yolu bulamaz” demiştir.⁸⁷

Âyette boşamanın iki kez olduğunu ifade eden İbn Acîbe, bu noktadan sonra artık müridin iyilik yaparak (معروف) ahireti kazanması, ihtiyaç sahiplerine yardımcı olması veya Allah'ın kendisine ikramda bulunduğu şeyleri bırakması gerektiğini belirtmiştir. Müridin üçüncü defa kalbini dünyadan uzaklaştırdığı takdirde artık dünyaya meyletmesinin kendisine helal olmadığını ifade eden İbn Acîbe, bu noktadan sonra müridin ancak Allah'ın dilemesiyle dünyaya tekrar meyledebileceğini dile getirmiştir.⁸⁸

Âyette boşanan bir kadının boşanmasının gerçekleşebilmesi için boşama lafızlarının üzerinden üç temizlik dönemi⁸⁹ geçmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. İbn Acîbe buradaki Kur'ân'ın muhatabını işârî yorum bağlamında nefis kavramı ile

⁸⁶ el-Bakara 2/230

⁸⁷ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/258.

⁸⁸ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/259.

⁸⁹ Seraḥsî, *el-Mebsûṭ*, 6/2; H. İbrahim Acar, “İddet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/468.

ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda nefis boşanır ve onda uzaklaşma meydana gelirse kendisinin şu üç temizlik aşamasını yerine getirmesi gerektiğinden bahsetmiştir. İlk temizlik aşaması günahlarda ısrarcı olmaktan ve Allah'a muhalefetten uzak durmaktır. İkinci temizlik aşaması ayıplardan ve gaflet hallerinden kaçınmaktır. Üçüncü temizlik aşaması ise adetlere bağlı kalmaktan ve maddî şeylerden kalben sakınmaktır. Nefis söz konusu temizlik aşamalarını gerçekleştirirse kendisiyle barış içinde yaşamak helal olur.⁹⁰

3.1.3.2. Kocası Ölen Kadınların İddet Beklemesi

Evlilik akdi taraflara önemli haklar getirdiği gibi ölüm, boşanma ve fesih gibi durumlarda da birtakım haklar ve sorumluluklar doğurmaktadır. Bu sorumluluklardan birisi de kadının boşanma sonrasında bir süre beklemesidir. Kadının söz konusu durumlardan ötürü beklediği bu süre ise İslam Hukuk terminolojisinde iddet olarak karşılık bulmaktadır. Rahmin boş olup olmadığı bilinmesi gibi birçok sebepten⁹¹ ötürü iddetin beklenilmesi farz kılınmıştır.⁹² Konu ile ilgili âyet ve meali *وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ* / “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler. Bekleme sürelerinin sonuna geldiklerinde kendileri hakkında, normal ölçülerde yapıp ettiklerinden size bir sorumluluk yoktur. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.” şeklindedir.⁹³

⁹⁰ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'ânî'l-mecîd*, 1/256.

⁹¹ er-Râzî, *Tefsîru'r-Râzî - Mefâtîhu'l-ğayb*, 6/435.

⁹² Muhammed Ali es-Sâyis, *Tefsîru'l-âyâtî'l-âhkâm* (Mısır: Mektebetü'l-Asriyye, 2002), 149.

⁹³ el-Bakara 2/234

İbn Acîbe, âyetin tefsirinde adeti olduğu üzere önce zahirî manalara değinmiştir. Bu bağlamda kocası ölen kadının karnında çocuk varsa çocuğun hareketlenmeye başladığı sürenin genellikle dört ay on gün olduğunu ifade etmiş, âyette zikredilen sürenin hamile olmayan kadınlar için geçerli olduğunu, hamile olduklarında ise iddetin doğum ile biteceğini belirtmiştir.⁹⁴

Âyetin zahirî manalarına değindikten sonra işârî manalarına geniş bir yer ayıran İbn Acîbe, âyette zikredilen ölüm kavramını, nefisle birlikte ele almaya çalışmıştır. Bu bağlamda nefis, hevadan uzaklaşıp haz ve şehvetlerini bir kenara bıraktığında nefsin tekrar bunlara dönebilmesi için belirli bir sürenin geçmesi gerekir. Nefiste zühd yaşantısının izlerinin ortaya çıkması ve nefsin Allah'ı müşahede edebilmesi için lüzumsuz işlerden uzak durması gerekli görülmüştür. İbn Acîbe müridin bu vafsa ulaştığı takdirde israfı kaçmadan ve hevasına meyletmeden nefsinin meşrû isteklerine uymasında bir sakıncanın bulunmadığını belirtmiştir.⁹⁵

Konuyla ilgili diğer bir âyet ise aynı sûrenin 235. âyetidir. Söz konusu âyet ve meâli *وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْتَمْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْرُضُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابَ / "Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirmenizde veya içinizde saklamanızda bir sakınca yoktur. Allah bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşrû söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın. Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah içinizde*

⁹⁴ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fi tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/263.

⁹⁵ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fi tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/264.

olanları bilmektedir. O'ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir.”⁹⁶ şeklindedir.

İbn Acîbe nasıl ki kocası ölmüş kadının, iddeti bittikten sonra başkasının kendisine üstü kapalı evlilik teklifi etmesinde bir beis yoksa aynı şekilde müridin de kalbini temizleyip, gönlünü Allah'tan başkasına kapattığı takdirde yeni hakikatlere ve ilimlere kapı aralamasında bir sakıncanın olmayacağını belirtmiştir. Âyette bu durumdaki kadına dair kişinin, duygularını içinde saklamasında da bir beisin olmadığı belirtilmiştir. İbn Acîbe bu durumu yine işârî bir bakış açısı ile yorumlamış ve müridin, öğrendiği birtakım ilimleri başkasından gizleyebileceğini dile getirmiştir.⁹⁷

Âyette kadının iddeti bitinceye kadar bir kimsenin ona evlenme akdinde bulunamayacağı belirtilmiştir. İbn Acîbe bu durumu işârî açıdan hakikat ilimleriyle ilişkilendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda müridin vaktinden önce hakikat ilimlerine başlamaması gerektiğini belirtmiştir. Bunun vakti ise nefsin yok edildiği, birtakım maddî beklentilerden kalbin uzak tutulduğu, terbiyenin güzel olduğu ve manevî kirlerden gönlün arındırıldığı zamandır.⁹⁸

Zahirî ve batınî manalar dikkatli bir şekilde incelendiğinde yapılan yorumların farklı paradigmalarda yer alsalar da anlam zenginliği oluşturma noktasında birbirlerine payanda oldukları söylenebilir. Netice itibarıyla önemli olan zâhir ve bâtın mana hiyerarşisinde zahirî mananın batınî manaya öncelenmesidir. Bu çerçevede İbn Acîbe'nin yaptığı yorumlarda bu hiyerarşiye dikkat ettiği rahatlıkla söylenebilir.

⁹⁶ el-Bakara 2/235

⁹⁷ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/264.

⁹⁸ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/264.

3.1.4. Ukûbât İçerikli Âyetlere Yaklaşımı

Toplum menfaatinin sağlanması ve kaosun oluşmaması için gerekli olan kurallar silsilesine hukuk adı verilmektedir. Hukukun ise temel sac ayaklarından birisini ceza hukuku oluşturmaktadır. İslam hukukunda ukûbât şeklinde karşılık bulan ceza hukukunun; sirket, kazf, şüreb, hirâbe, ridde, zinâ ve bağı gibi çeşitleri bulunmaktadır.⁹⁹ Bu kısımda İbn Acîbe'nin işârî yorumları bağlamında sadece yol kesme ve adam öldürmenin cezası ele alınacaktır.

3.1.4.1. Yol Kesme Cezası

Yol kesicilik, diğer bir ifadeyle hirâbe; İslam yurdunda Müslümanların veya zimmî statüsündeki kimselerin mallarını ellerinden zorla veya açıkça almak, insanların hayatlarını hedef almak ve halkı alenen korkuya düşürmek için birtakım insanların veya nüfuz sahibi kimselerin yollarının kesilmesidir.¹⁰⁰

Klasik fıkıh literatüründe hirâbe ile ilişkilendirilen âyet ve meâli şöyledir: *إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ هُمْ جَزَائُ فِي الدُّنْيَا وَهُمْ فِي الْأَخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ - إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْرَبُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ*

“Allah’a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya

⁹⁹ ‘Alâ’uddîn Ebûbekir b. Mes‘ûd b. Aḥmed el-Ḥanefî el-Kâsânî, *Bedâ’î’u’s-şanâ’î’ fi tertîbi’ş-şerâ’î’* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1406/1986), 7/56.

¹⁰⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstilâhâtı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1980), 3/288.

asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir...’’¹⁰¹

İbn Acîbe, ilgili âyetin iniş sebebine ilişkin birkaç görüşe yer vermiştir. Bu bağlamda İbn Abbas’tan rivayetle Hz. Peygamber’in anlaşma yaptığı bir Yahudi topluluğunun anlaşmaya sadık kalmayarak yol kesmesi ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya başlaması bu âyetin iniş sebebi olarak zikredilmiştir. Diğer bir rivayet ise Ukl ve Ureyne halkı hakkındadır. Bu halklar Medine’ye geldikten sonra Müslüman olduklarını ifade etmişler ve çok geçmeden Hz. Peygamber’in çobanını öldürmüşler ve develerini gasp etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, peşlerinden adam göndermiş, onlar da adamın el ve ayaklarını kesmiş, gözlerini kızgın bir demirle oymuştu. İbn Acîbe, bu hükmün sonradan bütün eşkıyalık yapanlara uygulandığını belirtmiştir.¹⁰²

İbn Acîbe, âyetin işârî manası çerçevesinde ihsan ve musibet kavramları arasında bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Kendisine yaptığı iyiliklerden ötürü Allah’a şükran ile dönen kimse ile bela ve musibet zincirleri içinde zorla götürülen kimse arasında büyük bir fark olduğunu ifade eden İbn Acîbe, bu durumda olan kimselerin mecazî anlamda Allah’a; ancak yakalanarak, öldürülerek, asılarak veya ellerinin-ayaklarının çaprazlama kesilerek dönebileceğini belirtmiş, kendi tercihleriyle Allah’a yönelirlerse tövbelerinin kabul olacağını dile getirmiştir.¹⁰³

İşârî anlamda yaptığı yorumlarda genelde âyetteki dizilimi göz önünde bulunduran İbn Acîbe, burada da aynı metodu takip etmiş ve

¹⁰¹ el-Mâide 5/33,34

¹⁰² İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fi tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 2/35.

¹⁰³ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fi tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 2/36.

âyetin zahirindeki “öldürülmeleri, asılmaları veya el-ayaklarının çaprazlama kesilmesi” şeklinde bir dizilimi işârî yorumunda da benimsemiştir.

3.1.4.2. Adam Öldürme Cezası

İnsanların birbirlerine karşı işledikleri en ağır suçlardan biri olarak kabul edilen adam öldürme fiili, geçmişî insanlık tarihinin başlarına kadar uzanan ve toplumun bir arada sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi için maddî ve manevî yaptırımları olan bir suçtur. Bakara sûresinin 30. âyetinde insanın bu yönünün arka planına işaret edilmiştir. Allah, meleklerle hitaben “*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*” dediğinde melekler de “*...orada fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın*” diye mukabelede bulunmuştu.¹⁰⁴ Sonra ilk insan Hz. Âdem’in iki oğlu arasında bir anlaşmazlık meydana gelmiş ve yeryüzünde ilk kan dökülmüştü.¹⁰⁵

Adam öldürme fiili Kur’ân’da bir insanlık suçu olarak nitelenmiş ve bu çerçevede, bir insanın öldürülmesinin bütün insanlığın öldürülmesi gibi olabileceği ifade edilmiştir.¹⁰⁶

Kasten adam öldürme fiilinin cezasına ilişkin Kur’ân’da birçok âyet yer almaktadır. Ancak burada Nisâ sûresinin 93. âyeti esas alınacaktır. Söz konusu âyet ve meâli ise şöyledir: وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَدِّيًا فَجَزَاؤُهُ / “Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”¹⁰⁷

¹⁰⁴ el-Bakara 2/30

¹⁰⁵ el-Mâide 5/27-31

¹⁰⁶ el-Mâide 5/32

¹⁰⁷ en-Nisâ 4/93

İbn Acîbe, âyetin tefsiri için bölümde pasajda âyetin zahirî yönünü detaylı bir şekilde ele almıştır. Âyetin tefsirinde “adam öldürmeyi helal görerek” (مستحلا) ifadesine yer veren İbn Acîbe, bu açıklamasıyla, Mutezilenin “Büyük günah işleyen müminler ebediyen cehennemde kalacaktır” sözüne karşı çıktığını dile getirmiştir. Çünkü ehl-i sünnete göre cehennemde sadece kâfirler bulunacaktır.¹⁰⁸

Âyetin nüzûl sebebine de yer veren İbn Acîbe, bu âyetin Makîs b. Dubâbe el-Kinânî hakkında indiğini belirtmiştir. Makîs Müslüman olduğu dönemde, kardeşini Neccaroğulları'nın meskûn bulunduğu bir yerde ölü olarak bulmuş, durumu Hz. Peygamber'e arz edince, Hz. Peygamber bir hakem aracılığıyla “Eğer katili biliyorsanız Makîs'e verin de kısas uygulasin, bilmiyorsanız şayet o zaman Makîs'e diyet ödeyin.” sözünü iletmış, onlar da yüz deveyi diyet olarak Makîs'e vermişlerdi. Makîs, deve ve beraberindeki elçi ile dönerken, Şeytan kendisine “Ne yapıyorsun sen! Kardeşinin diyetini kabul etmen senin için bir kınama olur. Bunun yerine yanındakini öldür hem öcünü almış hem de diyet yanına kalmış olur.” şeklinde bir vesvese vermişti. Bunun üzerine Makîs yanındaki mümin elçiyi öldürmüş ve develeri de alarak Mekke'ye döndüğünde dinden döndüğünü açıklamıştır.¹⁰⁹

İbn Acîbe âyetin işârî yorumu bağlamında; imanın kalpte bulunduğunu, kalbin de gerçek anlamda imanla yoğrulması gerektiğinden bahsetmiştir. Bu meyanda o; bir kimsenin, sahip olduğu kalbi, arzu ve isteklerinin peşinde koşarak ve gaflete dalarak öldürmesi durumunda, cezasının kâinattaki bir hapishanede tecrit

¹⁰⁸ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/545.

¹⁰⁹ İbn Acîbe, *el-Baḥru'l-medîd fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, 1/545.

ateşi içerisinde tutulması ve Allah'ı müşâhede etmekten uzaklaştırılması olduğunu dile getirmiştir.¹¹⁰

Sonuç

Tefsir literatürü incelendiğinde Kur'ân'ın anlaşılması noktasında birbirinden farklı yorumlamaların yapıldığı görülmektedir. Söz konusu yorumlar Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemlerde genellikle rivayet eksenli olmaya başlamıştır. Sonraki dönemlerde ise dirayetin ağırlık kazandığı tefsirler kaleme alınmıştır. Bu dönemde mutasavvıflar da tasavvufî anlayışları doğrultusunda Kur'ân'ı tefsir etmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalara tefsir literatüründe işârî, sufî, tasavvufî gibi isimlendirilmeler yapılmıştır. Tüsterî'nin *Tefsîrü'l-Çur'âni'l-azîm*'i, Sülemî'nin *Hakâ'iku't-tefsîr*'i ve Kuşeyrî'nin *Leṭâ'ifü'l-işârât*'i gibi eserler işârî tefsir alanında ön plana çıkan eserlerdendir.

İşârî tefsir alanında ön plana çıkan eserlerden birisi de İbn Acîbe'nin kaleme *el-Baḥrû'l-medîd fi tefsîri'l-Çur'âni'l-mecîd* isimli eseridir. İbn Acîbe, tefsirinde Kur'ân'ın tamamını tefsir etmeye çalışmıştır. Tefsirinde ilk olarak âyetin zahirî anlamlarını detaylı bir şekilde ele almıştır. Âyetlerin zahirî anlamları noktasında itikadî ve fikhî mezhep imamlarının görüşlerine sıklıkla başvurmuştur. Mezhep imamlarının görüşlerine yer verirken herhangi bir taassup göstermemiştir.

İbn Acîbe, âyetlerin zahirî anlamlarına yer verdikten sonra “el-işâre” kaydıyla âyetlerin tasavvufî yorumlarına yer vermiştir. Kendinden önceki sufî müfessirlerden etkilendiği gibi özgün denilebilecek nitelikte yorumlarda da bulunmuştur. Tefsirinde hadis

¹¹⁰ İbn Acîbe, *el-Baḥrû'l-medîd fi tefsîri'l-Çur'âni'l-mecîd*, 1/546.

rivayetlerine yer vermesi, bazı kelimelerin etimolojik tahlillerini yapması ve naklettiği görüşler arasında tercihlerde bulunması gibi durumlardan ötürü rivayet, dirayet ve tasavvufî tefsir türlerinin özelliklerini barındıran bir eser olduğu söylenebilir.

İşârî yorumlar ve âyetlerin zahirî manaları arasında farklılıkların olması gayet tabiidir. İbn Acîbe'nin yorumlarının da bu minvalde değerlendirilmesi gerekir. Zira onun âyete farklı ve özgün bir yorum getirmesi âyetin anlam dünyasını genişletmesi açısından önem arz etmektedir. Buna ek olarak genel anlamda bakıldığında âyetleri işârî açıdan ele alan müellifler, tasavvufî yorumlarını zahirî yorumlarından önce görmemişlerdir. İbn Acîbe de kendinden önceki müelliflerin bu usulünü takip etmiştir. Bununla birlikte görüşlerini “En doğrusunu Allah bilir.” şeklinde neticelendirmesi, yaptığı yorumların meşruiyetini arttırıcı mahiyettedir.

İbn Acîbe, tasavvuf ve fıkıh alanlarındaki yetkinliği sebebiyle Kur'ân'ın ahkâma dair âyetlerini detaylı bir şekilde yorumlamış, kendinden önceki literatürü incelemiş ve değerlendirmeye tabi tutmuştur. Buna ek olarak önceki işârî tefsirlerde olmayan bazı özgün yorumlara da yer vermiştir. Yaptığı zahirî yorumlarla fıkıh ilmine destek olurken, batınî yorumlarla âyetin anlam dünyasını genişletmiştir. Bununla birlikte yaptığı işârî yorumlarda genel olarak âyetteki dizilimi dikkate almıştır. Bu açıdan bakıldığında âyetin insicamına uygun olarak anlaşılır ve tutarlı yorumlar yaptığı gözlemlenmiştir.

Kaynakça / References / المصادر

- Acar, H. İbrahim. "İddet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ali, Cevâd. *el-Mufaşşal fî târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*. Beyrût: Dâru's-Sâkî, 4. Basım, 2001.
- Altunkaya, Mustafa. "Sûf Hareketinin İşârî Tefsiri = Sûf Movement's Ishari Tafsir". *Hikmet Yurdu* 12/23 (2019), 129-149.
- Altuntaş, Abdurrahman. "Hz. Peygamber ve Sahâbe Döneminde Tefsir". *İslamî İlimlerin Teşekkülü ve İslamî İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu*, 17-26.
- Ansay, Sabri Şakir. *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, 1953.
- Ateş, Süleyman. *İşârî Tefsir Okulu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi., 1974.
- Atmaca, Gökhan. "Kurtubî Tefsirinde Tasavvuf". *Tarih Okulu Dergisi* 17 (2014), 293-319.
- Ay, Mahmut. *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Aybakan, Bilal. "Muâmelât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fikhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1980.
- Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa el-İstanbulî el-Hanefî el-Hanbelî. *Rûhu'l-beyân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2008.
- Candan, Abdulcelil. *Kur'an Tefsirinde Sapma ve Nedenleri - Tefsire Sokulan Bid'at, Hurafe ve Tahrifat*. İstanbul: Denge Yayınları, 2005.
- Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî el-. *Medâricü's-sâlikîn fî menâzili's-sâirîn*. thk. Muhammed Ecmel el-İslâhî. Beyrût: Dâr-u İbn-i Hazm, 2. Basım, 2019.
- Cürcânî, Şerif Ali b. Muhammed. *Kitabu't-Tarifât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Bilay Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Dâye, Ebû Bekr Necmüddîn Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî ed-. *et-Tevlâtü'n-necmiyye fit-tefsiri'l-işârî es-sûfî*. thk. Ahmed Ferîd el-Mizyâdî. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 12. Basım, 2016.

- Demirkol, Nihat. *Kur'an'a Göre Vahdet Olgusu*. Sonçağ Akademi Yayınları, 2022.
- Erođan, Mehmet. *Fıkıh İlmine Giriş*. ed. Necdet Subaşı vd. İstanbul: Dem Yayınları, 8. Basım, 2013.
- Eroğlu, Ali. "Geleneksel Tefsir Açısından Bir Müfessir Olarak Hz. Peygamberin Kur'an Tefsirindeki Rolü". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55-60.
- Gördük, Yunus Emre. "İşârî Tefsirde 'Yorum-Algı' Problemi ve Pratik Sonuçları Üzerine". *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslâm Sempozyumu*, 335-350.
- Güç, Ahmet vd. *Dinler Tarihi El Kitabı*. ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Günay, Mehmet vd. *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Güngör, Mevlüt. *Kur'ân Tefsirinde Fikhî Tefsir Hareketi ve İlk Fikhî Tefsir*. İstanbul: Kur'ân Kitaplığı, 1996.
- Hassan, Ahmed. *İslâm Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*. çev. Ali Hakan Çavuşoğlu - Hüseyin Esen. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- İbn Acıbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî. *el-Bahrü'l-medid fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecid*. thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî. Beyrût: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2002.
- İbn Acıbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî. *el-Fehrese*. thk. Abdulhamid Salih Hamdan. Kâhire: Dâru'l-Gadi'l-Arabî, 1990.
- İbn Ruşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Aĥmed b. Muhammed b. Aĥmed b. Ruşd el-ĤurĤubî. *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-mukteşid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ĥadîş, 1425/2004.
- Kahraman, Ferruh. "Hz. Peygamber (S. A. S)'in Tefsirinin Kur'an ilimlerindeki Yeri". *Diyanet İlmî Dergi* 49/1 (2013), 7-21.
- Kahveci, Nuri. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Kara, Mustafa. "İbn Acıbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Karaman, Hayreddin. *Anahatlarıyla İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 17. Basım, 2014.
- Karaman, Hayreddin. *İslam Hukukunda İctihad*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 1985.
- Kâsânî, 'Alâ'uddîn Ebübekir b. Mes'ûd b. Aĥmed el-Ĥanefî el-. *Bedâ'î'u's-şanâ'ic fi tertîbi's-şerâ'ic*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.

- Koca, Ferhat. “İbadet (İslâm’da İbadet)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/240-247. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-. *Letâifu'l-İşârât*. Kahire: el-Heyetu'l-Mısıriyetu'l-Amme, 2000.
- Mâverîdî, Ebu'l-Hasan el-. *en-Nuket ve'l-'Uyûn = Tefsîru'l-Mâverîdî thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abderrâhîm*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 2010.
- Özpinar, Ömer. “Beyt-i Makdis’in Kible Olması ve Süresiyle İlgili Rivâyetlerin İncelenmesi”. *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 19/38 (2021), 191-216.
- Öztürk, Mustafa. “Tefsirde Zâhir-Bâtın Düalizmi ya da Tasavvufî Aşırı Yorum”. *İslâmiyât* 2/3 (1999).
- Râzî, Fahreddin er-. *Tefsîru'r-Râzî - Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1999.
- Ruveytî, Hâlid b. Mûsâid b. Muhammed er-. *et-Temezhüb*. Riyad: Dâru't-Tadmuriyye, 2013.
- Sâyis, Muhammed Ali es-. *Tefsîru'l-âyâti'l-âhkâm*. Mısır: Mektebetü'l-Asriyye, 2002.
- Selvi, Dilaver. *Kur'ân ve Tasavvuf - Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı*. İstanbul: Şule Yayınları, 1997.
- Serahsî, Muḥammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-. *el-Mebsûṭ*. thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Subkî, Mahmud Hattâb es-. *ed-Dînu'l-hâlis ev irşâdu'l-halk ilâ dîni'l-hak*. thk. Emin Mahmud Hattâb. Kahire: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyyetü's-Sübkiyye, 1977.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Mısır: el-Heyetu'l-Mısıriyetu'l-Âmme, 1974.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-. *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrût: Dâru't-Terbiyeti ve't-Türâs, 2000.
- Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-. *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'l-Murtazâ, 2006.
- Tosun, Necdet. “Sır (Tasavvuf)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/115-116. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Tümer, Günay - Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara, 2. Basım, 1993.
- Uludağ, Süleyman. “İşârî Tefsir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/424-428. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Üzüm, İlyas. “Mezhep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/526-532. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yıldırım, İlyas. “Ahkâm Ayetlerini Yorumlamada Fikhî Mezhep Faktörü: Cessâs, Ebû Bekr İbnü'l-Arabî ve Kiyâ el-Herrâsî Örneklemleri”. *Tasavvur / Tekirdağ*

- İlahiyat Dergisi* 5/2 (2019).
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tasavvur/issue/51337/593616>
- Yitik, Ali İhsan. "Oruç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/414-416. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yüksel, Muhammed Bahaeddin. *Kur'ân'ı Farklı Anlama ve Nedenleri*. Ankara: Ankara Okulu, 2017.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî ez-. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrût: Âlemu'l-Kütüb, 1988.
- Zehebî, Muhammed Seyyid Hüseyin ez-. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. Kâhire: Mektebetü'l-Wahbah, 1977.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-. *el-Baħru'l-muħîṭ fı usûli'l-fıkh*. thk. Muhammed Muhammed Tamir. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-. *A'lâm*. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Malâyîn, 2002.